

Anders Melin

Introduktion

FRAMFÖR ALLT SEDAN FN:s konferens i Rio 1992 har bevarandet av den biologiska mångfalden blivit en viktig del av den internationella och svenska miljöpolitiken. I sambandet med detta möte utarbetades en konvention om bevarandet av den biologiska mångfalden, som Sverige ratificerade 1993. Bevarandet av den biologiska mångfalden väcker en rad etiska frågor vilka har diskuterats inom miljöetiken, det delområde inom etiken som behandlar de etiska frågeställningar som uppstår i samband med människans användning av naturresurser. En av de mest grundläggande är vilka moraliska skäl vi har för att bevara den biologiska mångfalden. Bör vi bevara biodiversiteten enbart eftersom den kan ha ett värde för nuvarande och kommande generationer, eller har vi också en plikt att bevara djur- och växtarter för deras egen skull? Det är en viktig och intressant uppgift att analysera på vilket sätt denna fråga uppmärksammas inom svensk miljöpolitik, vilket är syftet med denna artikel. Jag inleder med några korta avsnitt om begreppet biologisk mångfald och den svenska politiken för att bevara den biologiska mångfalden. Därefter analyserar jag vilka moraliska omdömen som förekommer i svenska politiska dokument om biologisk mångfald. Avslutningsvis visar jag på vilken relevans den miljöetiska debatten kan ha för den politiska målsättningen att bevara den biologiska mångfalden genom att jämföra diskussionen inom svensk miljöpolitik med diskussionen inom miljöetiken.

Material och metod

SOM NÄMNTS OVAN har bevarandet av den biologiska mångfalden blivit en viktig miljöpolitisk målsättning framför allt sedan Rio-konferensen 1992. Denna undersökning är därför avgränsad till den efterföljande perioden. De material jag analyserar utgörs av propositioner, skrivelser och motioner fr.o.m. riksdagsåret 1992/93 t.o.m.

riksdagsåret 2004/05, som behandlar biologisk mångfald. Jag undersöker också de statliga offentliga utredningar som berör denna fråga och som publicerats efter Riokonferensen i juni 1992. Syftet med analysen är att klargöra vilka uttalade och underförstådda moraliska omdömen, som förekommer i texterna. En viktig utgångspunkt är de begrepp som förekommer inom miljöetiken.

En kortfattad beskrivning av begreppet biologisk mångfald
 ENKELT UTTRYCKT ÄR biologisk mångfald den variation av livsformer, som finns på olika nivåer av biologisk organisation. Man kan tala om den biologiska mångfalden i en viss region, i ett visst land, på en kontinent eller på jorden som helhet (Gaston & Spicer, 2004, s. 3). En rad olika definitioner av begreppet har presenterats, både inom den politiska och vetenskapliga diskursen. En av de mest inflytelserika är den som återfinns i konventionen om biologisk mångfald, som undertecknades på Rio-konferensen. Biologisk mångfald definieras där som »variationsrikedomen bland levande organismer av alla ursprung, inklusive bland annat landbaserade, marina och andra akvatiska ekosystem och de ekologiska komplex i vilka de ingår; detta innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem» (Prop. 1992/93:227, s. 17–18).

Enligt denna definition omfattar begreppet alltså inte bara mångfalden mellan arter, utan även inom arter och mellan ekosystem. Senare definitioner som presenterats inom den vetenskapliga diskursen betonar att mångfald kan finnas både på genetisk, organismisk och ekologisk nivå (Koricheva & Siipi, 2004, s. 31). Den politiska debatten om biologisk mångfald har dock fokuserats på frågan om bevarandet av arter. Därför är det de etiska problem som aktualiseras av denna fråga jag kommer att uppmärksamma här.

Den svenska politiken för att bevara den biologiska mångfalden
 I ARBETET MED att bevara den biologiska mångfalden har Art-Databanken i Uppsala fått Naturvårdsverkets uppdrag att ta fram en lista, en s.k. rödlista, över hotade och missgynnade arter och att revidera den med 5 års intervall. I samband med fastställandet av

2005 års lista utvärderades nästan 20 000 arter. 3 653 av dessa uppfyllde de kriterier för rödlistning, som fastställts av Internationella naturvårdsunionen (IUCN). 1 664 bedöms som hotade, d.v.s. att risken att de skall försvinna från Sverige inom 100 år bedöms vara minst 10%. Av dessa klassificeras 226 som akut hotade, vilket innebär en försvinnanderisk om minst 50% inom 10 år eller tre generationer (Gärdenfors, 2005, s. 122–123).

I november 2005 antogs ett särskilt miljö kvalitetsmål för biologisk mångfald med namnet »ett rikt växt- och djurliv». I den bakomliggande propositionen, prop. 2004/05:150, presenteras tre olika delmål. Enligt det första delmålet skall förlusten av biologisk mångfald inom Sverige vara hejdad senast år 2010. Det andra delmålet är att andelen bedömda arter som klassificeras som hotade år 2015 skall ha minskat med minst 30 procent jämfört med år 2000. Enligt det tredje delmålet skall den biologiska mångfalden såväl på land som i vatten utnyttjas på ett hållbart sätt senast år 2010 (Prop. 2004/05:150, s. 213–219).

Den svenska staten satsar i nuläget betydande belopp på att bevara den biologiska mångfalden. De offentliga utgifterna för att bevara biodiversiteten uppgick år 2005 till ca 3,6 miljarder. Målsättningen är att bevara alla i Sverige naturligt förekommande arter som etablerat sig här före år 1850. Störst vikt läggs vid att anpassa brukandet av biologiska resurser inom jordbruket och skogsbruket så att arter och livsmiljöer inte försvinner eller förstörs. En av de största utgiftsposterna är ersättningen till jordbrukare för att hålla ängs- och hagmarker i hävd genom bete och slätter. Som komplement till åtgärderna för hållbart nyttjande skyddas särskilt värdefulla områden genom etableringen av nationalparker, naturreservat och biotopskyddsområden (Bodegård, 2005, s. 21–26).

Moraliska omdömen i politiska dokument om biologisk mångfald

DEN SVENSKA MILJÖPOLITISKA debatten kan i huvudsak beskrivas som antropocentrisk, d.v.s. den utgår från att det endast är människor som har egenvärde.¹ I sin studie av den svenska miljöpolitiska diskursen fram till 1994 menar Johan Hedrén att i den

betraktas naturen framför allt som en nyttighet för människan. Det finns vissa exempel på politiska dokument där naturen också uppfattas som ett moraliskt objekt, framför allt hos miljöpartiet och vänsterpartiet, men de utgör undantag. Den natursyn som framträder i den politiska diskursen är bilden av en »ekomaskin», som förser människan med diverse tjänster. Det anses viktigt att hålla igång ekosystemet utan störningar, eftersom det utgör förutsättningar för det mänskliga livet (Hedré, 1994, s. 204–209).

Att begreppet »biologisk mångfald» vunnit genomslag har inte lett till någon betydande förändring, åtminstone inte på det diskursiva planet. I de politiska dokument jag studerat behandlas sällan den moraliska frågan om varför biodiversiteten bör bevaras, men i de fall den uppmärksammas utgår de skäl som nämns framför allt från människans intresse. I de offentliga utredningarna från perioden är det främsta skälet som anges för att den biologiska mångfalden skall bevaras att den är en resurs för människan, både för nuvarande och kommande generationer. I SOU (1994:59) om bevarandet av vattendrag sägs det exempelvis att den biologiska mångfalden bör bevaras för att säkerställa ett gott liv också för kommande generationer (SOU (1994:59), s. 22–23). Ståndpunkten att biodiversiteten är av stor betydelse för varaktigt mänskligt liv återfinns även i SOU (1997:105) om Agenda 21 i Sverige och i SOU (1997:97) om skydd av skogsmark (SOU (1997:105), s. 164, SOU (1997:97), s. 94).

Också i propositioner och skrivelser är det vanligaste motivet för att bevara den biologiska mångfalden att den är en resurs för människan. I regeringens skrivelse 2004/05:73 sägs det exempelvis att den biologiska mångfalden utgör grunden för människans försörjning. Om vi minskar den biologiska mångfalden, minskar vi också ekosystemens förmåga att klara störningar. Därigenom förstör vi grunden för den sociala och ekonomiska välfärden (skrivelse 2004/05:73, s. 4). Uppfattningen att biodiversiteten bör bevaras för att den är en resurs för nuvarande och kommande generationer förekommer också i andra propositioner och skrivelser, exempelvis proposition 1992/93:226 (s. 24) och skrivelse 1992/93:13 (s. 7).

I motioner från Kristdemokraterna lyfts ansvaret inför framtida generationer fram som ett moraliskt skäl för att bevara den biologiska mångfalden. I motion 1998/99: MJ238 sägs det att förvaltar­skapsansvaret är grunden för den kristdemokratiska miljöpolitiken. Vi är förvaltare av jorden och inte dess herrar. Därför bör vi bevara naturresurserna åt framtida generationer (motion 1998/99: MJ238, s. 6). Vårt nyttjande av den biologiska mångfalden får inte innebära att framtida generationers möjlighet till nyttjande begränsas (motion 1998/99: MJ238, s. 10). Uppfattningen att vi bör bevara den biologiska mångfalden åt framtida generationer återfinns även i andra motioner från Kristdemokraterna, bl.a. i motion 1996/97: Jo779 (s. 2), motion 1999/2000: MJ254 (s. 15), motion 2000/01: MJ837 (s. 6), motion 2002/03: MJ432 (s. 13), motion 2003/04: MJ400 (s. 534) och motion 2004/05: MJ498 (s. 831). I de ovannämnda motionerna sägs det inget om att naturen har ett egenvärde och bör bevaras för sin egen skull.

Det bör nämnas att förvaltar­skapstanken är vanligt förekommande i kristna texter om miljöansvar, bl.a. i dokument från Kyrkornas världsråd. Det är därför inte förvånansvärt att begreppet återfinns i motioner från Kristdemokraterna. 1983 initierade Kyrkornas världsråd en process för att befrämja fred, rättvisa och skapelsens bevarande. I slutdokumentet från en världssammankomst som hölls i Söul år 1990 sägs det att människan har ett speciellt ansvar som Guds tjänare att ha omsorg om skapelsen. I detta dokument förenas dock tanken att människan har ett förvaltar­skaps­ansvar med ståndpunkten att naturen har ett egenvärde (Slutdokumentet från världssammankomsten i Söul i mars 1990, s. 192–193).

Även i motioner från Folkpartiet omnämns förvaltar­skapstanken som grunden för bevarandet av den biologiska mångfalden. I motion 1999/2000: MJ255 sägs det att vi har ett ansvar att vårda naturresurserna för kommande generationer. Vi har rätt att bruka jorden, men inte att förbruka den. Nutida generationers frihet får inte inskränka på framtida generationers (motion 1999/2000: MJ255, s. 23). Enligt motionen bör därför den biologiska mångfalden bevaras för framtida generationers skull (motion 1999/2000:

MJ255, s. 24). Uppfattningen att floran och faunan bör skyddas för framtiden återfinns även i motion 2000/01: MJ44 (s. 29), motion 2000/01: MJ841 (s. 35), motion 2001/02: MJ6 (s. 2), motion 2001/02: MJ30 (s. 8), motion 2001/02: MJ521 (s. 6), motion 2002/03: MJ315 (s. 13), motion 2003/04: MJ472 (s. 839), motion 2003/04: MJ253 (s. 109), motion 2003/04: MJ66 (s. 375) och motion 2004/05: MJ369 (s. 391). Det sägs inget i dessa motioner om att naturen har ett egenvärde.

I motionerna från Moderaterna betonas människans särställning. I motion 2000/01: MJ764 sägs det att människan är unik p.g.a. hennes samvete, förnuft, intelligens och kunskap. Det är endast människor som kan ha rättigheter. Med anledning av sina unika egenskaper har människan ett förvaltarskapsansvar för naturen. Motionen tar avstånd från tanken att människans värde är likställt med djurs eller med värdet av andra delar av ekosystemet (motion 2000/01: MJ764, s. 31). Samma attityd förekommer även i motion 1999/2000: MJ736 (s. 5). Den kritiserade uppfattningen att människans värde är likställt med naturens är mycket ovanlig inom miljöetiken. De flesta som hävdar att djur och växter har ett egenvärde menar att det är mindre än människans. Dock bör ståndpunkten att endast människor kan ha rättigheter kanske tolkas som ett ställningstagande mot att naturen har ett egenvärde, även om man kan tänka sig andra utgångspunkter för att naturen har ett egenvärde än att naturen har rättigheter. M.a.o. är kanske det åsyftade budskapet i motionerna att djur och växter inte har något egenvärde och inte enbart att de har ett mindre egenvärde än människan.

Den offentliga utredning som föregick den nya samlade miljölagstiftningen utgör dock ett exempel på ett undantag där frågan om människans moraliska förhållande till naturen diskuteras. I utredningen framhålls det att vi kan ha tre olika motiv för att bevara biodiversiteten: nyttomotiv, kulturella motiv och etiska motiv. Nyttomotiven är dels baserade på det enkla faktum att vi är beroende av naturen för vår överlevnad. Vi bör bevara den biologiska mångfalden av försiktighetsskäl, eftersom vi inte vet vilken roll olika arter har i ekosystemen. För att inte riskera ödesdigra störningar bör vi

begränsa våra ingrepp i naturen. Det sägs också i utredningen att nyttomotiven för att bevara biodiversiteten är baserade på det faktum att naturen fungerar som en genbank. Den genvariation som existerar hos en art har ett högt potentiellt ekonomiskt värde. Modern bioteknologi ger oss nya möjligheter att utnyttja gener för nyttiga ändamål (SOU (1993:27), s. 464).

I utredningen skiljer man mellan nyttomotiv och etiska motiv. Det bör dock påpekas att nyttomotiven också kan ses som en form av etiska motiv. De kan baseras på antagandet att vi har en moralisk plikt att bevara biodiversiteten för nuvarande generationers skull.

Det sägs även i utredningen att vi har kulturella skäl för att bevara naturen, eftersom den har estetiskt värde. Vi har dessutom etiska skäl för att bevara naturen. Utredningen skiljer mellan ett antropocentriskt och ett biocentriskt synsätt. Det förstnämnda innebär att naturen finns till för människan skull, medan det sistnämnda står för att naturen har ett värde i sig själv, oberoende av dess nytta för människan (SOU (1993:27), s. 465). Utredningen gör ingen åtskillnad mellan biocentriska och ekocentriska perspektiv såsom är brukligt inom miljöetiken. Enligt en möjlig definition av dessa begrepp innebär biocentrismen att endast enskilda djur och växter har ett moraliskt egenvärde, medan ekocentrismen innebär att även kollektiva entiteter såsom arter och ekosystem har ett egenvärde (mer om denna distinktion i artikelns sista avsnitt). Det synsätt utredningen benämner ›biocentriskt› skulle jag därför föredra att kalla ›icke-antropocentriskt› som ett samlingsbegrepp för de synsätt, som inte är antropocentriska.

Enligt utredningen finns det etiska skäl för att bevara naturen också från ett antropocentriskt perspektiv, eftersom vi har ett ansvar inför kommande generationer att hushålla med naturresurserna. En utarmning av den biologiska mångfalden kan väsentligt försvåra framtida generationers möjligheter att kunna livnära sig. Utredningen framhåller att förslaget till en miljöbalk i huvudsak baseras på ett antropocentriskt synsätt. Vi bör bevara biodiversiteten framför allt för människans skull. Dock sägs det också att de biocentriska skälen inte bör förnekas. Utredningen hänvisar till

konventionen om biologisk mångfald där det står att den biologiska mångfalden också har ett inneboende värde (SOU (1993:27), s. 465–466).

Frågan om den biologiska mångfaldens egenvärde uppmärksammas även i några propositioner och skrivelser, exempelvis proposition 1993/94:30 om en svensk strategi för att bevara den biologiska mångfalden. I propositionen framhålls det först och främst att vi har ett ansvar för kommande generationer att bevara biodiversiteten (prop. 1993/94:30, s. 3). Två olika utgångspunkter för värderingen av den biologiska mångfalden omnämns. Den första utgörs av människan och hennes behov. Propositionen menar att möjligheten att exploatera olika naturresurser ofta varit grunden för värderingen. Också människans behov av »skönhet, spänning och att förklara världen» kan vara en grund för att värdera den biologiska mångfalden (prop. 1993/94:30, s. 9). Den första utgångspunkten kan karakteriseras som antropocentrisk, eftersom den tycks förutsetta att det endast är människan som har ett moraliskt egenvärde.

Propositionen menar vidare att en annan utgångspunkt är att tillskriva naturen ett egenvärde. I dess mest extrema form innebär detta synsättet att alla ingrepp i naturen bör förbjudas, men propositionen framhåller att de allra flesta som vill tilldela naturen ett egenvärde dock accepterar att människan utnyttjar naturen för sin överlevnad. Propositionen drar också slutsatsen att det oavsett utgångspunkt kan vara möjligt att enas om att den biologiska mångfalden bör skyddas (prop. 1993/94:30, s. 9).

Den andra ståndpunkten som nämns kan kallas för icke-antropocentrisk, eftersom den utgår från att också naturen kan ha ett moraliskt egenvärde. Propositionen tar dock inte ställning för om denna ståndpunkt är rimlig. Givetvis kan man från olika utgångspunkter komma överens om att arter bör bevaras, men det kan också ha praktisk betydelse vilken etisk utgångspunkt man har. Om man vill tilldela naturen ett egenvärde har man som regel starkare skäl för att bevara den biologiska mångfalden.

I regeringens skrivelse 2001/02:173 behandlas också de moraliska skäl vi kan ha för att bevara naturen och den biologiska mångfal-

den. Det hävdas där att vi kan ha »etisk-moraliska» motiv för att bevara naturen. Naturen sägs ha ett inneboende värde, som är oberoende av om den är lönsam för oss eller inte. Skrivelsen menar att det bör ses som en »etisk plikt att bevara variationsrikedomen och skönheten i vår natur» (skrivelse 2001/02:173, s. 22). Denna utsaga är givetvis motsägelsefull. Att säga att naturen har ett inneboende värde och bör bevaras för sin egen skull innebär något annat än att säga att den bör bevaras för att den upplevs som vacker.

Vad gäller motioner är uppfattningen att naturen har ett egenvärde mest vanligt förekommande i motioner från Miljöpartiet de gröna. I motion 1996/97: J0797 om biologisk mångfald beskrivs de olika skälen till att bevara biodiversiteten. Enligt motionen har vi såväl vetenskapliga, ekonomiska och medicinska skäl, som etiska och ekologiska, sociala och kulturella skäl för att bevara den biologiska mångfalden. Eftersom mycket av naturen ännu inte är utforskad, har vi vetenskapliga skäl för att bevara arter. Vi har även ekonomiska och medicinska skäl. Det kan finnas värdefulla arter och ämnen i naturen, som vi ännu inte upptäckt. Dessutom är naturen en viktig källa till rekreation och skönhetsupplevelser och därför har vi sociala och kulturella skäl för att bevara den. Vi har dessutom etiska skäl att skydda naturen, eftersom vildar arter har rätt att existera, enligt motionen. Naturen har ett inneboende värde och bör skyddas för sin egen skull. Slutligen framhåller motionen att den biologiska mångfalden bör bevaras för framtida generationers skull (motion 1996/97: J0797, s. 10).

Ståndpunkten att naturen har ett egenvärde återfinns även i andra motioner från Miljöpartiet. I motion 2002/03: MJ431 framhålls det att Miljöpartiet har solidaritet med växter, djur och det ekologiska systemet som en av grunderna för sin politik. Varje art bör få leva vidare, eftersom den har ett egenvärde. Enligt motionen är det även viktigt att bevara den biologiska mångfalden åt framtida generationer (motion 2002/03: MJ431, s. 16). Uppfattningen att arter har ett egenvärde återfinns även i motion 2001/02: MJ40 (s. 42) och motion 1999/2000: MJ807 (s. 25).

Även i en motion från Vänsterpartiet finns uppfattningen att na-

turen har egenvärde. I motion 1993/94 nämns det att vi bör bevara den biologiska mångfalden eftersom den har ett estetiskt och ekonomiskt värde för oss, men även för att den har ett egenvärde. Det framhålls att »vilda arter har rätt att sammanleva med oss på jorden, och att vi inte har rätt att utrota dem» (motion 1993/94: Jo 7, s. 3–4). Dessutom sägs det att den biologiska mångfalden bör bevaras av hänsyn till våra efterlevande. Vi bör ge framtida generationer samma möjligheter som oss själva att dra nytta av naturresurser (motion 1993/94: Jo7, s. 4). Uppfattningen att arter har egenvärde förekommer även i en annan motion från Vänsterpartiet om illegal jakt på rovdjur. Det sägs där att rovdjur, precis som alla andra arter, har rätt att existera för sin egen skull, oavsett deras nytta för människan. Rovdjur måste därför ges utrymme att existera och föröka sig (motion 2003/04: MJ235, s. 67–68).

Även i motioner från Centerpartiet återfinns uppfattningen att den biologiska mångfalden har ett egenvärde. I motion 2000/01: MJ711 sägs det att det finns minst tre skäl för att bevara den biologiska mångfalden: skäl som handlar om etik, risk och nytta. Vi bör skydda biodiversiteten av etiska skäl, eftersom människan inte har rätt att utrota livsformer. Att utarma den biologiska mångfalden innebär också en risk, eftersom vi har begränsad kunskap om den biologiska mångfaldens betydelse för ekologisk stabilitet. Vi har även nyttoskäl för att bevara den biologiska mångfalden. I framtiden kan arter komma att användas inom medicin och bioteknik. Motionen framhåller även att mångfalden är viktig för människans rekreation och upplevelser. De olika arterna i kulturlandskapet är en viktig del av vår historia, som bör bevaras åt framtida generationer (motion 2000/01: MJ711, s. 22). De ovannämnda tre motiven för att bevara biodiversiteten presenteras även i motion 1999/2000: MJ718 (s. 13) och i motion 2001/02: MJ337 (s. 26).

Ståndpunkten att arter har ett egenvärde förekommer även i en socialdemokratisk motion, närmare bestämt motion 1992/93: Jo630. Det sägs där att »naturen med sin mångfald och rikedom av växter och djur har ett värde i sig». Därför bör vi inte utrota arter (motion 1992/93: Jo630, s. 22). Eftersom socialdemokraterna stuttit

i regeringsställning under större delen av den period jag undersökt, har jag inte hittat fler motioner från dem som behandlar de moraliska skälen för att bevara den biologiska mångfalden.

Skillnaderna mellan partierna kan i stor utsträckning förklaras med hjälp av de ideologiska olikheterna. Miljöpartiet de gröna är det parti som starkast betonar att den biologiska mångfalden har ett egenvärde. Betoningen på naturens egenvärde har sin källa i partiprogrammet där solidariteten med ekosystemet utgör en av programmets grundpelare. Naturens egenvärde lyfts också fram av vänsterpartiet. Loftsson *et al.* framhåller att miljöfrågorna blivit en viktig del av partiets politik sedan 1980-talet och att partiets miljöpolitik kopplas till en kritik av det kapitalistiska ekonomiska systemet. Partiet företräder en restriktiv attityd till ekonomisk tillväxt. Centerpartiets engagemang i miljöfrågor och dess ställningstagande för att naturen har ett egenvärde kan förklaras med att partiet har ett starkt stöd hos landsbygdsbefolkningen. Moderaterna, kristdemokraterna och folkpartiet utgår från vårt förvaltaransvar inför framtida generationer när de motiverar att den biologiska mångfalden bör bevaras. Enligt Loftsson *et al.* härrör tanken att varje generation övertar ett arv från tidigare generationer framför allt från den klassiska konservatismen, en ideologi som fortfarande utövar ett starkt inflytande på de borgerliga partierna. Som vi har sett tidigare är förvaltaransvaret vanlig också i kristen teologi. Moderaterna, kristdemokraterna och folkpartiet har också en mer positiv syn på tillväxt än miljöpartiet och vänsterpartiet (Loftsson *et al.*, 1993, s. 24–33).

Miljöetikens relevans för miljöpolitiken

GENOM ATT JÄMFÖRA den miljöpolitiska debatten om varför mångfalden av arter bör bevaras med den miljöetiska diskussionen vill jag slutligen visa på vilken relevans miljöetiken kan ha för den politiska målsättningen att bevara arter. En möjlig invändning mot att miljöetiken kan vara betydelsefull för miljöpolitiken är att politiska beslut bör baseras på majoritetens uppfattning och inte på filosofiska resonemang. Utifrån en deliberativ syn på demokrati en-

ligt vilken offentliga diskussioner och inte enbart parlamentariska omröstningar utgör viktiga grunder för politisk legitimering kan man dock hävda att den miljöetiska diskursen är av vikt för miljöpolitiken.²

Det mest uppenbara svaret på varför vi ska bevara artmångfalden, ett svar som också förekommer i många policydokument är att den utgör en förutsättning för nutida människors överlevnad. Detta argument uppmärksammas även i miljöetiken. I sin analys av antropocentriska skäl för att bevara arter framhåller Erik Persson att vi behöver olika arter för att garantera en säker tillgång på födoämnen. Om de kultiverade arterna drabbas av sjukdom kan vi ha nytta av vilda arter. De vilda arterna kan även användas för att korsa med odlade arter eller flytta gener från. Eftersom den evolutionära processen ständigt fortskrider har vi anledning att bevara ekosystemen i sin helhet och inte bara de arter som i nuläget är användbara. Evolutionsprocessen kan i framtiden frambringa arter, som kan vara värdefulla (Persson, 2006, s. 12–15).

Vilda arter kan också ha ett immateriellt värde, exempelvis för rekreation och skönhetsupplevelser, vilket också hävdas i de dokument jag studerat. Detta argument lyfts också fram inom miljöetiken. Den kände amerikanske miljöetikern Holmes Rolston hävdar exempelvis att vilda arter kan ha rekreativvärde, vetenskapligt värde och skönhetsvärde. Därutöver kan djur och växter också ha ett kulturellt symbolvärde, eftersom de kan fungera som viktiga symboler för regioner och länder (Rolston, 1994, s. 135–137).

Handlingar som bidrar till ökad ekonomisk standard för nuvarande generationer kan ha sidoeffekter som leder till minskad artmångfald i framtiden. Den minskning av artmångfalden som i nuläget äger rum kommer sannolikt att få betydligt allvarligare följder för framtida generationer än för oss. Frågan om vi har plikter mot framtida generationer att bevara arter är därför viktig för miljöpolitiken. I de miljöpolitiska dokumenten nämns det ofta att vi har en plikt mot framtida generationer att bevara artmångfalden, men det sägs inte så mycket om vad denna plikt består i. Den debatt som förts inom miljöetiken om förhållandet mellan nutida och framtida

generationer är därför av vikt för miljöpolitiken. En möjlig distinktion mellan miljöetiska positioner kan göras mellan svag och stark intergenerationell rättvisa. Enligt den första ståndpunkten har vi en plikt att se till att framtida generationer har en möjlighet att tillfredsställa sina grundläggande behov. Stark intergenerationell rättvisa innebär däremot att vi har en plikt att se till att framtida generationer har en möjlighet att uppnå samma nivå av välfärd som vi själva. Den diskussion som förts inom miljöetiken visar på vilka argument det finns för att acceptera de olika positionerna.

Robert Elliot är en filosof som presenterat en teori om svag intergenerationell rättvisa. Han menar att en sådan ståndpunkt kan motiveras utifrån libertarianska teorier. Vissa libertarianska teorier, exempelvis den som presenterats av Robert Nozick, utgår från att en viss fördelning av egendom är rättvis om den har förvärvats och överförs på ett rättvist sätt. Teorierna tar avstånd från att ägodelar bör fördelas enligt ett visst mönster, exempelvis efter förtjänst eller behov (Elliot, 1986, s. 217–219). Vad gäller kriteriet för rättvist förvärv menar Nozick att ett förvärv är rättfärdigt om det finns tillräckligt mycket kvar av resursen eller om någon ersättning existerar eller om något annat är tillgängligt som på ett annorlunda men likvärdigt sätt kan bidra till en individs välfärd. Ett förvärv är rättvist om andra individer fortfarande har möjlighet att använda resurser ovanför en viss baslinje. Enligt Nozick definieras baslinjen av möjligheterna att använda de resurser, som är tillgängliga i ett »naturtillstånd». Människor har en viss rätt till de resurser, som skulle ha varit fritt tillgängliga i ett sådant tillstånd (Elliot, 1986, s. 219–220, se även Nozick, 1996, s. 175–179). Elliot hävdar att plikter mot framtida generationer kan härledas från framtida individers rättigheter till resurser tillgängliga i ett naturtillstånd. Vi bör bevara en viss mängd av de naturliga resurser som skulle existera i ett sådant tillstånd, exempelvis ren luft och rent vatten, för framtida generationers skull. Enligt Nozick's rättviseuppfattning har vi dock inte någon plikt att avstå från att konsumera resurser, som kräver en viss teknologisk nivå för att kunna utvinnas och användas (Elliot, 1986, s. 224–226).

Teorier som förordar stark intergenerationell rättvisa ger oss större anledning att bevara artmångfalden. De är också mer vanligt förekommande i den miljöetiska debatten än de teorier som förordar svag intergenerationell rättvisa. Daniel Holbrook argumenterar exempelvis för stark intergenerationell rättvisa. Han menar att vi utifrån ett utilitaristiskt perspektiv bör se till att framtida generationer har möjlighet att uppnå en hög nivå av välfärd, och inte enbart har möjlighet att tillfredsställa sina grundläggande behov. Holbrook argumenterar för en utilitaristisk ansats som han benämner »kvalitativ utilitarism». Det är en teori som betraktar nu levande såväl som framtida individer som moraliskt relevanta. Dess teori om nyttigheter är hedonistisk, vilket innebär att en handlings moraliska värde enbart avgörs av det välbehag den leder till. Speciell vikt tillägnas högre former av tillfredsställelse, exempelvis intellektuell och estetisk tillfredsställelse. Enligt Holbrook skulle hans teori om kvalitativ utilitarism kunna rättfärdiga en lång rad handlingar för att bevara miljön. Den skulle exempelvis kunna motivera bevarandet av sällsynta djur- och växtarter, även om det skulle leda till kostnader för nutida generationer (Holbrook, 1992, s. 41–43).

Frågan är dock om den svenska miljöpolitiska målsättningen att bevara alla i landet naturligt förekommande arter verkligen kan rättfärdigas utifrån antropocentriska ståndpunkter. Det är exempelvis tveksamt om alla i Sverige existerande insektsarter är av betydande instrumentellt värde för nutida eller kommande generationer. Det har också rests en del invändningar mot den nuvarande svenska politiken för att bevara arter. Mårten Bendz menar till exempel att den svenska målsättningen att bevara alla i Sverige förekommande arter leder till orimliga kostnader. Förutom de statliga kostnaderna för att bevara arter leder målsättningen också till intäktsbortfall för landets skogsindustri på ca 15 miljarder. Enligt Bendz bör vi koncentrera våra insatser på de arter som är unika för Sverige istället för att lägga ned kostnader på arter, som befinner sig på gränsen till sitt utbredningsområde (Bendz, 2005, s. 130–134). Enligt Koriicheva och Siipi har det också visat sig i undersökningar av vilken motivation biologer har för att bevara arter att de ofta menar att

arter har ett egenvärde. Det är dock vanligt att de i offentliga sammanhang framhåller arters instrumentella värde, eftersom det antas vara ett argument med större genomslagskraft (Koricheva, Siipi, 2004, s. 46).

Som vi har sett förekommer argumentet att naturen har ett egenvärde i vissa utredningar, skrivelser, propositioner och motioner, men det sägs inte mer exakt vad det är hos naturen som har egenvärde och varför. Den debatt som förts inom miljöetiken har därför mycket att tillföra miljöetiken. Som nämnts ovan kan en viktig distinktion göras mellan biocentriska och ekocentriska teorier. Enligt biocentriska teorier har endast individuella växter och djur egenvärde, medan ekocentrismen betraktar även kollektiva entiteter såsom arter och ekosystem som värdefulla i sig själva. Distinktionen mellan biocentrism och ekocentrism är praktiskt relevant, eftersom vi har starkare skäl att bevara hotade arter om vi ser arter och inte endast individer som moraliskt beaktansvärda. Om vi endast tilldelar moralisk egenvärde åt individer är det exempelvis tveksamt om vi har starkare moraliska skäl att bevara en havsörn än en fiskmås, frånsett att havsörnen kan ha större estetiskt eller vetenskapligt värde eftersom den tillhör en sällsynt art.

Rolston är den kanske mest kände företrädaren för en ekocentrisk ståndpunkt. Han menar att arter är verkliga och separata entiteter och inte enbart godtyckliga klassificeringsenheter. En art är en »levande process» och har en objektiv existens. Arter existerar som specifika livsformer i deras olika miljöer, även om vetenskapsmän ibland ändrar de kategorier de använder sig av för att beteckna dessa former. Enligt Rolston är arter inte endast mänskliga konstruktioner såsom latitud- eller longitudlinjer, utan är mer lika naturliga fenomen såsom berg och floder som har en objektiv existens även om de kan kartläggas på olika sätt (Rolston, 1988, s. 135–136). Rolston menar att det är ett allmänt antagande bland etiker att vi har en plikt att bevara människan såsom art. Han hävdar att vi bör utsträcka denna plikt till att gälla också andra arter (Rolston, 1988, s. 144–145).

De argument som framförs av Rolston verkar dock problematiska. Först och främst är det en omdiskuterad fråga huruvida arter

verkligen har en objektiv existens och Rolston presenterar inte någon utförlig och övertygande argumentation för att så skulle vara fallet. Även om vi accepterar antagandet att arter objektivt existerar, är frågan fortfarande om de har egenvärde och om vi därför har en moralisk plikt att bevara dem. Rolston förutsätter att det är självklart att vi har en plikt mot människan som art, men många etiker skulle istället hävda att det endast är enskilda individer vi kan ha plikter mot. Dessutom är det inte heller självklart att vi har plikter mot djur- och växtarter enbart för att vi har plikter mot människan som art, eftersom vi kan hävda att det finns en moralisk relevant skillnad mellan människoarten och andra arter (se Melin, 2001 och 2004 för en mer utförlig kritik av ekocentriska teorier).

Biocentriska teorier verkar vara enklare att försvara. Ett exempel på en sådan teori har presenterats av Gary E. Varner. Han menar att alla levande varelser förtjänar moralisk hänsyn, eftersom alla levande varelser kan ha intressen. Enligt Varner är det framför allt varelser som kan hysa begär som kan ha intressen. Därför bör vi prioritera sådana varelser. En varelse kan hysa begär om den kan forma och testa hypoteser om hur den kan uppnå något. Varner menar att det framför allt är vuxna människor som kan hysa begär. Han hävdar att även däggdjur och fåglar kan hysa begär, eftersom de har förmåga att snabbt anpassa sitt beteende till nya situationer. Experiment visar att de inte reagerar enbart vanemässigt på yttre stimuli (Varner, 1998, s. 26–33). Enligt Varner kan även varelser som inte kan hysa begär ha intressen. Han menar att vissa ting kan vara i en varelses intresse även om den inte önskar någonting och därför inte har subjektiva intressen. Någonting kan vara i en levande organisms intresse om det uppfyller en biologisk funktion hos denna organism (Varner, 1998, s. 68).

Samtidigt som de biocentriska teorier som presenterats ofta är mer övertygande än de ekocentriska ger de alltså ett svagare stöd åt det moraliska ställningstagandet att bevara arter. Hur pass starka skäl vi har för att bevara hotade arter är därför en omdiskuterad fråga inom miljöetiken. Trots det kan den miljöetiska debatten ge oss vägledning i vilka skäl vi kan ha för att skydda artmångfalden.

Slutsatser

DET ÄR RELATIVT sällsynt att de moraliska motiven behandlas i svenska politiska dokument om biologisk mångfald. Det motiv som är vanligast förekommande är att biodiversiteten bör bevaras för nutida och framtida generationers skull. Det finns dock några undantag där frågan om arter bör bevaras också för deras egen skull uppmärksammas, bl.a. SOU 1993:27, proposition 1993/94:30 och skrivelse 2001/02:173. Den tas också upp i vissa riksdagsmotioner. Här finns det viktiga skillnader mellan partierna eftersom ståndpunkten att arter har ett moraliskt egenvärde återfinns i motioner från Miljöpartiet, Vänsterpartiet, Centerpartiet och Socialdemokraterna, men inte i motioner från övriga partier.

Miljöetiken har enligt min mening väsentliga bidrag att ge till den politiska debatten om biologisk mångfald. Att vi har plikter mot framtida generationer är ett viktigt skäl för att bevara arter och den miljöetiska debatten är därför av relevans eftersom den beskriver hur sådana plikter kan motiveras utifrån olika teoretiska ståndpunkter. Debatten om huruvida endast individer eller även arter har egenvärde är också av vikt för miljöpolitiken. Om vi antar att också arter har ett egenvärde, har vi starkare skäl att bevara individer som tillhör en hotad art.³

→

Anders Melin är forskarassistent i etik på Centrum för Teologi och Religionsvetenskap vid Lunds universitet.

Noter

1 Begreppet egenvärde kan ha många olika betydelser inom miljöetiken, se exempelvis Vilka, Leena: *The Varieties of Intrinsic Value in Nature. A Naturalistic Approach to Environmental Philosophy* (diss.), Helsingfors: 1995 för en analys av dessa, men i denna artikel utgår jag från att det är ett värde som motiverar till att en individ eller entitet har moralisk status.

2 Begreppet deliberativ demokrati behandlas bl.a. i Elster, Jon (red.): *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press 1998.

3 Artikeln har skrivits som en del av ett forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet.

Referenser

1. Politiska dokument

Statens offentliga utredningar:

SOU (1993:27), *Miljöbalk Del 1*.

SOU (1994:59), *Vilka vattendrag skall skyddas? 1. Principer och förslag*.

SOU (1997:97), *Skydd av skogsmark. Behov och kostnader*.

SOU (1997:105), *Agenda 21 i Sverige. Fem år efter Rio – resultat och framtid*.

2. Propositioner och skrivelser

Regeringens skrivelse 1992/93:13 »Med redogörelse med anledning av FN:s konferens om miljö och utveckling år 1992 – UNCED».

Regeringens proposition 1992/93:226 »Om en ny skogspolitik».

Regeringens proposition 1992/93:227 »Om godkännande av konventionen om biologisk mångfald».

Regeringens proposition 1993/94:30 »En strategi för biologisk mångfald».

Regeringens skrivelse 2001/02:173 »En samlad naturvårdspolitik».

Regeringens skrivelse 2004/05:73 »Husdjursgenetiska resurser».

Regeringens proposition 2004/05:150 »Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag».

3. Motioner

Motion till riksdagen 1992/93: Jo630, av Ingvar Carlsson m.fl. (s) »En god livsmiljö för hållbar utveckling».

Motion till riksdagen 1993/94: Jo7 av Jan Jennehag m.fl. (v) med anledning av prop. 1993/94: 30 »En strategi för biologisk mångfald».

Motion till riksdagen 1996/97: Jo779 av Dan Ericson m.fl. (kd) »Biologisk mångfald».

Motion till riksdagen 1996/97: Jo797 av Gudrun Lindvall m.fl. (mp), »Biologisk mångfald».

Motion till riksdagen 1998/99: MJ238 av Alf Svensson m.fl. (kd) »Allmän miljö- och naturvård».

Motion till riksdagen 1999/2000: MJ254 av Alf Svensson m.fl. (kd) »Allmän miljö- och naturvård».

Motion till riksdagen 1999/2000: MJ255 av Harald Nordlund och Lennart Kollmats (fp) »En liberal miljöpolitik».

Motion till riksdagen 1999/2000: MJ718 av Lennart Daléus m.fl. (c) »Miljöpolitik för nya generationer».

Motion till riksdagen 1999/2000: MJ736 av Bo Lundgren m.fl. (m) »En miljöpolitik för framtiden».

Motion till riksdagen 1999/2000: MJ807 av Birger Schlaug m.fl. (mp) »Vår globala miljö».

Motion till riksdagen 2000/01: MJ44 av Harald Nordlund och Lennart Kollmats (fp) med anledning av prop. 2000/01:130 »Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier».

Motion till riksdagen 2000/01: MJ711 av Lennart Daléus m.fl. (c) »Miljö».

Motion till riksdagen 2000/01: MJ764 av Bo Lundgren m.fl. (m) »Miljöpolitik för utveckling och framtidstro».

BIOLOGISK MÅNGFALD OCH ETIK

- Motion till riksdagen 2000/01: MJ837 av Alf Svensson m.fl. (kd) »Allmän miljö- och naturvård».
- Motion till riksdagen 2000/01: MJ841 av Harald Nordlund och Lennart Kollmats (fp) »En liberal miljöpolitik».
- Motion till riksdagen 2001/02: MJ6 av Harald Nordlund och Lennart Kollmats (fp) med anledning av skr. 2001/02: 50 »Hållbara Sverige – en uppföljning av åtgärder för en ekologiskt hållbar utveckling».
- Motion till riksdagen 2001/02: MJ30 av Harald Nordlund och Lennart Kollmats (fp) med anledning av skr. 2001/02:173 »En samlad naturvårdspolitik».
- Motion till riksdagen 2001/02: MJ40 av Matz Hammarström m.fl. (mp) med anledning av skr. 2001/02: 172 »Nationell strategi för hållbar utveckling».
- Motion till riksdagen 2001/02: MJ337 av Agne Hansson m.fl. (c) »Politik för en miljödriven utveckling».
- Motion till riksdagen 2001/02: MJ521 av Lars Leijonborg m.fl. (fp) »Miljöpolitiken».
- Motion till riksdagen 2002/03: MJ315 av Lars Leijonborg m.fl. (fp) »Liberal miljöpolitik».
- Motion till riksdagen 2002/03: MJ431 av Åsa Domeij och Claes Roxbergh (mp) »Biologisk mångfald».
- Motion till riksdagen av Alf Svensson m.fl. (kd) 2002/03: MJ432 »Allmän miljö- och naturvård, utgiftsområde 20».
- Motion till riksdagen 2003/04: MJ66 av Lennart Fremling m.fl. (fp) med anledning av skr. 2003/04:129 »En svensk strategi för hållbar utveckling».
- Motion till riksdagen 2003/04: MJ235 av Sven-Erik Sjöstrand m.fl. (v) »Illegal jakt på rovdjur».
- Motion till riksdagen 2003/04: MJ253 av Birgitta Ohlsson (fp) »Värnande av vargen».
- Motion till riksdagen 2003/04: MJ400 av Alf Svensson m.fl. (kd) »Allmän miljö- och naturvård, utgiftsområde 20».
- Motion till riksdagen 2003/04: MJ472 av Lars Leijonborg m.fl. (fp) »En liberal miljöpolitik för hållbar utveckling».
- Motion till riksdagen 2004/05: MJ369 av Lars Leijonborg m.fl. (fp) »En liberal miljöpolitik för hållbar utveckling».
- Motion till riksdagen 2004/05: MJ498 av Göran Hägglund m.fl. (kd) »Utgiftsområde 20 Allmän miljö- och naturvård».

4. Böcker och artiklar

- BENDZ, MÄRTEN, »Dyr felsatsning kan minska förtroendet för naturvärden», *Bevara arter – till vilket pris?*, Stockholm: Formas 2005, s. 129–137.
- BODEGÅRD, JOHAN, »Miljardsatsning på bevarande av biologisk mångfald», *Bevara arter – till vilket pris? Balansgång mellan ekologiska, ekonomiska och sociala aspekter*, Stockholm: Formas 2005, s. 21–28.
- Deliberative Democracy*, John Elster (red.), Cambridge: Cambridge University Press 1998.
- ELLIOT, ROBERT, »Future Generations, Locke's Proviso and Libertarian Justice», *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 3, No. 2, 1986, s. 217–227.
- GASTON, KEVIN J. & JOHN I. SPICER, *Biodiversity. An Introduction*, Malden, MA: Blackwell Publ. 2004.
- GÄRDENFORS, ULF, »Satsar svensk naturvård på fel arter?», *Bevara arter – till vilket pris? Balansgång mellan ekologiska, ekonomiska och sociala aspekter*, Formas: Stockholm 2005, s. 115–127.

- HEDRÉN, JOHAN, *Miljöpolitikens natur*, (Linköping Studies in Arts and Science 110), Linköping 1994.
- HOLBROOK, DANIEL: ›Utilitarianism on Environmental Issues Reexamined‹, *Applied Philosophy*, Vol. 7, No. 1, 1992, s. 41–46.
- KORICHEVA, JULIA & HELENA SIIPI, ›The Phenomenon of Biodiversity‹, *Philosophy and Biodiversity*, New York: Cambridge University Press 2004, s. 27–53.
- LOFTSSON, ELFAR & JOHAN HEDRÉN, Ronnie Hjorth, Marianne Löwgren, *Svensk miljöpolitik*, Lund: Studentlitteratur 1993.
- MELIN, ANDERS, *Judgements in Equilibrium? An Ethical Analysis of Environmental Impact Assessment*, (Linköping Studies in Arts and Science, No. 235), Linköping 2001.
- MELIN, ANDERS, ›Genetic Engineering and the Moral Status of Non-human Species‹, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, Vol. 17, No. 6, 2004, s. 479–495.
- NOZICK, ROBERT, *Anarchy, State, and Utopia*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd. 1996.
- PERSSON, ERIK, *What is Wrong with Extinction? The Answer from Anthropocentric Instrumentalism* (lic-avh.), Lund, 2006.
- ROLSTON, III, HOLMES, *Environmental Ethics. Duties to and Values in the Natural World*, Philadelphia: Temple University Press 1988.
- ROLSTON, III, HOLMES, *Conserving Natural Value*, New York: Columbia University Press 1994.
- ›Slutdokumentet från världssammankomsten i Söul i mars 1990‹, (översättning av Patrik Fridlund), *Skapelse, Fred, Rättvisa. En rapportbok från Svenska Ekumeniska Nämnden*, Uppsala: Kyrkornas U-forum 1991, s. 157–255.
- VARNER, GARY E., *In Nature's Interests? Interests, Animal Rights, and Environmental Ethics*, New York: Oxford University Press 1998.
- VILKKA, LEENA: *The Varieties of Intrinsic Value in Nature. A Naturistic Approach to Environmental Philosophy* (avh.), Helsingfors, 1995.